

yir'e geç etmiş olan İbâzî kabilelerine katılmalarına sebep oldu. Cezayir'de toplanan Berberîler, Trablus İbâzîleri'nin Abbâsîler karşısında ikinci defa yenilgiye uğramalarından sonra Abdurrahman b. Rüstem'in yanına giderek İmam Ebû'l-Hattâb'ın ondan memnun olduğunu, bu sebeple kendisini imam seçmek istediklerini söylediler. O da emirlerine itaat etmeleri şartıyla bu görevi kabul etti ve ittifakla imam seçildi (160/776-77). Böylece tarihe Rüstemîler adıyla geçecek olan hânedanın da temelleri atılmış oldu.

Abdurrahman'ın imam seçilmeden önce Cezayir'deki faaliyetleri hakkında bilinen tek şey, 15.000 İbâzî askerini Tubne'deki Abbâsî karargâhına sevk etmiş olmasıdır. Onun imam seçilmesiyle Cezayir Trablus'un yerini aldı ve İbâzî imamlığının merkezi oldu. Bu aynı zamanda Süfriyye ve Benî İfren'in Cezayir'deki hâkimiyetinin sona ermesi demekti. Onlar söz konusu tarihten itibaren Abdurrahman ile akrabalık kurarak onun emrine girdiler. Kuzey Afrika İbâzîleri de onun etrafında toplandılar. Abdurrahman imam seçildikten kısa bir süre sonra, eski bir Roma yerleşim merkezi olan Tiart'e 10 km. mesafede Tâhert şehri kurdu. Tâhert, imamin bulunacağı bir üs ve karargâh olarak düşünülmüş ve müstahkem surlarla çevrilmişti. Şehirde el-Ma'sûme adıyla bir de kale inşa edildi. Tunus ve Trablus'tan gelen birkaç İbâzî kabilesi de Tâhert civarına yerleştirildi. Daha sonra Levâte, Hevvâre, Zevâga, Matmata, Zenâte ve Miknâse kabilelerine mensup bazı gruplar da Tâhert çevresine yerleşmeye başladılar. Böylece Tâhert Kuzey Afrika İbâzîliği'nin merkezi, Abdurrahman da Tâhert İbâzî imamlarının ilki oldu.

Abdurrahman on bir yıl imamlık yaptıktan sonra öldü. Öleceğine yakın, ileri gelen kişileri ve âlimleri toplayıp kendinden sonraki imamı seçme görevini altı kişilik bir şûraya havale etti. Bu şûra Mes'ûd el-Endelüsî'yi imam seçmeyi kararlaştırdı. Fakat o imam olmak istemediği için tekrar toplanıp Abdurrahman'ın oğlu Abdülvehhâb'ı imam seçtiler. Abdurrahman'ın devri huzur ve sükûn içinde geçti, zamanında hiçbir ayaklanma olmadı. O herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Darbimesel olacak kadar nezih bir hayatı vardı; aynı zamanda büyük bir âlimdi. Günümüze intikal etmeyen bir tefsiri ve hutbelerini topladığı bir mecmuası olduğu rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sağîr, *Aḥbârü'l-e² immeti'r-Rüstemiy-
yîn* (nşr. Muhammed Nâsır—İbrâhim Behhâz),
Beyrut 1406/1986, s. 28-42; Ebû Ubeyd el-
Bekrî, *Description de l'Afrique Septentrionale*
(trc. M. G. de Slane), Cezayir 1913, s. 67 vd.;
İbn İzâzî, *el-Beyânü'l-muğrib* (nşr. R. Dozy),
Leiden 1848-51, s. 150 vd.; Yâkût, *Mu^ccemü'l-
bûldân*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî), II,
7-9; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg),
Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, V, 317,
599; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Bey-
rut 1399/1979, VI, 112 vd.; Süleyman el-
Bârûnî, *Muḥtaşaru Târîḫi'l-İbâziyye*, Tunus
1357/1938, s. 37 vd.; E. de Zambaur, *Manuel
de Généalogie et de Chronologie Pour l'His-
toire de l'İslâm*, Hanover 1927, s. 64; Ziriklî,
el-A²lâm, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 78;
Lothrop Stoddard, *Hâzîrû'l-^câlemi'l-İslâmî* (trc.
Accâc Nüveyhid, nşr. Şekib Arslan), Beyrut
1394/1973, II, 329-330; Ali Yahyâ Muammer,
el-İbâziyye fi'l-Cezâ'ir, Kahire 1399/1979, s.
35, 56, 57, 61, 64, 65, 66, 134, 137; Charles
André Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord:
Tunisie-Algérie-Maroc*, Paris 1980, II, 31-33;
Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḫü'l-Mağrib fi'l-^caş-
ri'l-İslâmî*, İskenderiyye 1982, s. 452-465; E.
Ruhi Fırlı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*,
Ankara 1983, s. 100-102, 114-115; Jamil M.
Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the
Islamic Period*, London 1987, s. 42-49; A. De
Motylinski, "Ebûlhattâb", *İA*, IV, 83-84; Georges
Marçais, "Rüstemîler", *İA*, IX, 802; T. Le-
wicki, "Abu'l-Khattâb", *EI²* (Fr.), I, 138; a.m.f.,
"Al-İbâdiyya", *EI²* (Fr.), III, 675-678.

SABRİ HİZMETLİ

ABDURRAHMAN b. SEMÜRE

(عبد الرحمن بن سمره)

Ebû Saîd Abdurrahmân b. Semüre
b. Habîb el-Kureşî
(ö. 50/670)

Muâviye'nin Sistan valisi,
kumandan sahâbî.

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Pey-
gamber tarafından bağışlanan Kureys-
liler'den (bk. TULEKA) biri olup İslâm'dan
önceki adı "Abdû Külâl" (Abdû Kelûl ve-
ya Abdû'l-Kâ'be) idi. Müslüman olunca
Hz. Peygamber ona Abdurrahman adını
verdi. Daha sonra Mute seferine ve Te-
bük Gazvesi'ne katıldı.

İlk defa akrabası Hz. Osman zama-
nında idarî kademede görev aldı. Irak'ın
fethine katılarak bilhassa Horasan cep-
hesinde savaştı. Basra genel valisi Ab-
dullah b. Âmir tarafından Rebî b. Zi-
yâd'ın yerine Sistan valiliğine tayin edil-
di (33/653-54). Bu sırada Zerenc halkı
isyan ederek Rebî b. Ziyâd'ın nâibini
kovunca Abdurrahman 8000 kişilik bir
ordu ile Zerenc'i kuşattı; iki milyon dir-
hem para ve 2000 köle alarak kale ku-

mandanı ile yeni bir anlaşma yaptı. Aynı
orduyla Sistan'a gelen bir grup din bil-
gini de yerli halka İslâmî esasları öğret-
meye başladı. Abdurrahman daha son-
ra doğuya seferler düzenledi ve Hin-
distan yakınlarında Zerenc ile Kış ara-
sındaki yerleri ve Ruhhac ile Zemindâ-
ver arasındaki bölgeyi ele geçirip bura-
lardaki putları tahrip etti. Basra'ya dö-
nünce Abdullah b. Âmir'in Halife Hz. Ali
tarafından azledildiğini gördü; Cemel
Vak'ası'ndan sonra Muâviye'nin safları-
na katıldı (36/657).

Hz. Hasan ile görüşmek üzere Muâvi-
ye tarafından gönderilen heyette o da
yer aldı (41/661). Muâviye halife olunca
Abdullah b. Âmir'i tekrar Basra valiliği-
ne tayin etti. Abdurrahman da onun
nâibi sıfatıyla emrindeki büyük bir or-
duyla Sistan'a gitti (662). Abdullah b.
Hâzîm ile beraber Sistan ve Horasan'da
İslâm hâkimiyetini sağlamak için çalıştı.
Zerenc'de Hasan-ı Basrî'nin üç yıl ders
verdiği yerde bir cuma camii yaptırdı ve
Hz. Osman devrinde fethedilmiş, ancak
daha sonra İslâm hâkimiyetinden çık-
mış olan toprakları geri almak için te-
şebbüse geçti. Bu gayretleri sonunda
Zâbülistan, Ruhhac ve Büst'ü tekrar
zaptetti. Bir ay süren kuşatmadan son-
ra Kâbil'i de ele geçirdi. Bu başarıları
üzerine Muâviye tarafından Sistan vali-
liğine tayin edildi. Muâviye 45 (665) yı-
lında İbn Âmir'i, ondan bir ay sonra da
kendisini görevden alınca Basra'ya dön-
dü ve beş yıl sonra orada vefat etti. Ce-
naze namazını Ziyâd b. Ebîh kıldırdı.

Abdurrahman b. Semüre son dere-
ce cesur ve mütevazî bir kumandandı.
Doğrudan Hz. Peygamber'den (bk. *Müs-
ned*, V, 61-63) ve Muâz b. Cebel'den ha-
dis rivayet etmiştir. Bilhassa, İslâm ah-
lâk ve hukukunun temel prensiplerin-
den sayılan, "Sakın kimseden riyaset is-
teme. Eğer isteğin üzerine sana riyaset
verilirse, istediğin şey ile baş başa bira-
kılırsın; Allah'ın yardımına mazhar ola-
mazsın. Eğer istemeden sana riyaset
verilirse, o zaman Allah'tan yardım
görürsün. Bir de, bir şeye yemin ettik-
ten sonra başka bir davranışı daha ha-
yırlı görecektir olursan, yeminin için kefa-
ret ödeyip hayırlı olanı işle!" (Buhârî,
"Aḥkâm", 5, 6, "Eymân", 1, "Keffârât",
10; Müslim, "İmâre", 13, "Eymân", 19)
meâlindeki hadisin hem muhatabı hem
de râvisi olarak şöhret bulmuştur. Riva-
yet ettiği on dört hadisin üçü Buhârî ile
Müslim'de, ikisi de sadece Müslim'de
bulunmaktadır. Kendisinden de Abdul-

lah b. Abbas, Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. Sîrîn, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Hasan-ı Basrî gibi sahâbî ve tâbiîler hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 15, 366; *Müsned*, V, 61-63; Buhârî, "Ahkâm", 5, 6, "Eymân", 1, "Keffârât", 10; Müslim, "İmâre", 13, "Eymân", 19; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Kahire 1932 — Beyrut 1403/1983, s. 354, 386, 388, 397; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), IV, 266; V, 159; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (*el-İşâbe* içinde), Kahire 1328, II, 402; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 454-456; İbn Hacer, *el-İşâbe*, Kahire 1328, II, 400-401; Zehebi, *A'lâmü'n-nübela'*, II, 571-572; Âmirî, *er-Riyâzü'l-müsteşâbe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 206; *Tecrid Tercemesi*, XII, 232; H. A. R. Gibb, "Abd al-Rahmân b. Samura", *EI*² (İng.), I, 86; M. G. Morony, "Abd-al-Rahmân b. Samora", *EI*, I, 144-145.

AHMET ÖNKÂL

ABDURRAHMAN b. SEYHÂN

(عبد الرحمن بن سيجان)

(bk. EBÜ AKİL el-ENSÂRİ).

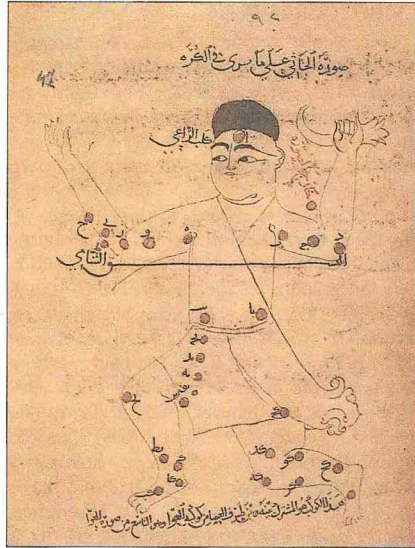
ABDURRAHMAN es-SÜFÎ

(عبد الرحمن الصوفي)

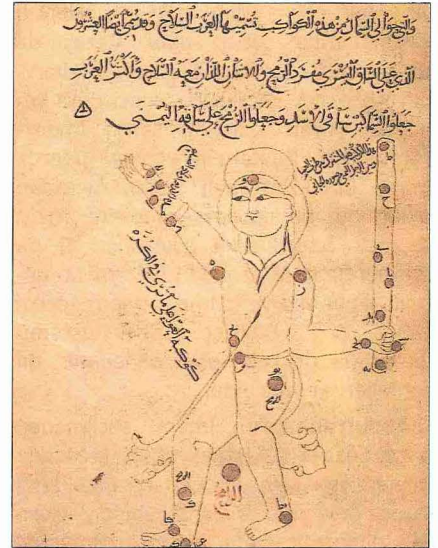
Ebû'l-Hüseyn Abdurrahmân b. Ömer b. Muhammed b. Sehl es-Süfî (ö. 376/986)

X. yüzyıl İslâm dünyasının tanınmış astronomi bilgini.

291'de (903) Rey'de doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Büveyhî hânedanından Adudüddeve'nin hocası ve dostu olduğu, bu hânedanın diğer mensuplarıyla da yakın ilişki kurduğu bilinmektedir. 975'te Adudüddeve'nin oğlu Şerefüddeve'nin Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra büyük bir ilim merkezi haline gelen bu şehirde çağdaşları Ebû Sehl el-Kühî, Sâgânî el-Usturlâbî, Ebû İshak İbrâhîm b. Hilâl, Ebû Hasan el-Mağribî, İbnü'l-A'lem ve Ebû'l-Vefâ gibi âlimlerle birlikte çalışmış ve gözlemlerde bulunmuştur. Abdurrahman es-Süfî, Ali b. İsa el-Harrânî, Ebû Hanîfe ed-Dineverî, Bettânî gibi âlimlerin yaptığı çalışma ve gözlemleri tamamlamak, düzeltmek ve kendi gözlemlerini de ilâve etmek suretiyle astronomide yeni bir dönem başlatmıştır. Bazı araştırmacılara göre o, modern çağa

Abdurrahman es-Süfî'nin *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinden burçlarla ilgili iki çizim (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3422)

tesir eden üç büyük astronomi âliminden biridir. Batı literatüründe adı, farklı telaffuzun bir sonucu olarak Azophi, İlbermosofim, Jeber Mosphim, Abuhassin gibi çeşitli şekillerde kaydedilmektedir.

Batlamyus'tan sonra sabit yıldızların incelenmesi ve bunların kozmografik katalogunun hazırlanmasında önemli rolü olan Abdurrahman es-Süfî, ilim âleminde daha çok bu alandaki başarılarıyla tanınmaktadır. *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinde Batlamyus'un *Almagest*'te ele aldığı kırk sekiz yıldız takımındaki yıldızları incelemiştir. Önce her yıldız takımındaki bütün yıldızları tanıtmış, bunların gökyüzündeki konumları, büyüklükleri (parlaklıkları) ve renkleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyduktan sonra *Almagest*'te geçen yıldız isimlerinin Arapça karşılıklarını vererek İslâm astronomi ilminin terminolojisini meydana getirmiştir. Bu terimler daha sonraki İslâm ve Batı astronomları tarafından kullanıldığı gibi, bunlardan doksan dördü modern astronomi literatürüne de girmiştir.

Abdurrahman es-Süfî'nin gök cisimlerinin uzaklığını ölçmek için kullandığı rumh = 14° = Andromedae ve Pegasi'nin uzaklığı; zirâ' = 1/6 rumh = 2' 20'; şibr = 1/3 zirâ'; esba' = 1/32 zirâ' gibi birimler, uzaklıkların belirlenmesinde çok sağlıklı bir şekilde kullanılmıştır.

Abdurrahman es-Süfî, her yıldız takımının bir defa gökyüzünde görüldüğü, bir defa da gök küresinde görüleceği tarzda resmini çizmiş, daha sonra her yıldızın boylam, enlem, büyüklük ve rengini vererek yıldız kümelerine göre bir cetvel (katalog) meydana getirmiştir. Bu yıldız cetvelinin başlangıcı, İskender takviminin 1276 yılının ilk günüdür (20 Ramazan 353/30 Eylül 964). Boylamları, Batlamyus'un bulduğu boylamlara 66 yıl için 1 derece olmak üzere, toplam 42 derece 41 dakikalık bir sabit miktar ekleyerek bulmuştur. Halbuki Halife Me'mûn zamanında "zîcü'l-mümtehan"ın hazırlanmasında kullanılan Batlamyus'un cetveli, Menelaos'un verdiği değerlere 100 yıl için 1 derece eklenerek düzenlenmişti. Batlamyus'la başlayan kozmografik haritalar hazırlama geleneğinin Abdurrahman es-Süfî'den geçerek çağımıza kadar ulaştığı kabul edilmektedir.

Abdurrahman es-Süfî'nin astronomi aletlerinin ve enstrümental tekniklerin geliştirilmesinde de önemli yardımları olmuştur. İbnü'l-Kiftî, 1043 tarihinde, onun tarafından yapıldığı rivayet edilen üç bin dirhem (10 kg. kadar) ağırlığında gümüş bir gök küresinin Kahire'de bulunduğunu kaydetmektedir. O yaptığı düzenlemelerle usturlapların ölçme hassasiyetini de arttırmıştır. Bîrûnî, Abdurrahman es-Süfî'nin 123.5 cm. çaplı bir halka kullanarak ekliptiğin eğimini